

Aan: De heer Reinder Hoekstra, Directeur Natuur en Milieufederatie Drenthe
Hertenkamp 6
9401 HL ASSEN

KD:Ambtelijke leiding
DIRECTORAAT-GENERAAL
BELEID

Locatie
Den Haag - Plein-
Kalvermarkt.
Kalvermarkt 32
's-Gravenhage

Postadres
Postbus 20701
2500 ES 'S-GRAVENHAGE
MPC 58B

Dossierhouder
KOL R.S. Hemmelder
Strategisch Beleidsmdw RvD
RS.Hemmelder@mindef.nl

Bijlage(n):

1. Uw brief, d.d. 23 juli 2024, inzake Onderscheidende punten van het gebied rond Eelde t.o.v. andere locaties, aandachtspunten voor de planMER en de weging van de alternatieven

Geachte heer Hoekstra,

Dank dat ik eerder uw brief vanuit de Natuur en Milieufederatie Drenthe mocht ontvangen aangaande het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie en de milieueffectenrapportage (planMER) die daar in opdracht van Defensie voor wordt uitgevoerd.

De antwoorden op uw vragen heb ik – in overleg met het onafhankelijk onderzoeksbureau dat de planMER uitvoert¹ – verzameld en doe ik u bij deze toekomen:

1. Aardbevingsgebied: Bij oefeningen met F-35-jachtvliegtuigen vanaf Groningen Airport Eelde (GAE) wordt een gebied belast dat voor een groot deel samenvalt met het aardbevingsgebied. De materiële en immateriële schade van de aardgaswinning is nog steeds niet volledig in beeld, laat staan opgelost. Dat gaat nog decennia duren. Het zou van grote maatschappelijke onverschilligheid getuigen als de slachtoffers van de aardbevingen ook nog de ernstige overlast (trillingen, knallen, geluidsniveaus van meer dan 100 dB(A)) voor hun kiezen krijgen.

Wij verzoeken u nauwkeurig in kaart te brengen wat de cumulatieve maatschappelijke (waaronder psychische) effecten zijn van het oefenen met jachtvliegtuigen in/nabij het aardbevingsgebied en dit te betrekken in de beschrijving en afweging van de alternatieven.

Reactie: Wij begrijpen de maatschappelijke effecten en gevoelens die in en nabij het aardbevingsgebied spelen. Cumulatieve maatschappelijke effecten in de regio worden dan ook meegenomen in de afweging over bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak.

Mocht uw vraag ook gericht zijn op de diepgang van het milieueffectenonderzoek (planMER): Het in beeld brengen van de sociaal-maatschappelijke (waaronder psychische) effecten valt niet binnen de scope van het onderzoek dat in het planMER verricht wordt. De effecten op instellingen waar mensen met psychische aandoeningen verblijven, ziekenhuizen en andere gevoelige bestemmingen binnen de hogere geluidklassen worden wel meegenomen in het onderzoek. Ook is het thema *aardbevingsgebied* onderdeel van het onderzoek.

---

¹ Antea Group Nederland

Datum
5 september 2024

Aantal bijlagen
1

Bij beantwoording, datum, onze referentie en onderwerp vermelden.

2. *Effecten natuur- en stiltegebieden: De noordelijke Hondsrug, de kop van Drenthe en het aangrenzende gebied in Groningen worden gekenmerkt door een relatief groot aantal en groot oppervlak aan Natura 2000 en NNN-gebieden, beschermde landgoederen, het National Park Drentsche Aa, het Unesco Global Geopark De Hondsrug en stiltegebieden¹ (1 Deze gebieden worden aangetast: Europees beschermde Natura 2000-gebieden nabij vliegveld Eelde: Drentsche Aa, Zuidlaardermeer, Leek-stermeer, Fochteloërveen, Norgerholt. Landgoederen: Friesche Veen, Vosbergen, De Duinen, Lemferdinge, De Braak. Unesco Global Geopark De Hondsrug en Nationaal Park Drentsche Aa. Stiltegebieden: Drentsche Aa, Fochteloërveen en deel van De Onlanden). De rust in deze gebieden zal ernstig worden verstoord door het geluid van F-35-jachtvliegtuigen als deze op Eelde worden toegelaten.*

Wij verzoeken u nauwkeurig in kaart te brengen in welke mate de genoemde gebieden worden belast met geluid en uitstoot van stoffen en de uitkomsten in de beschrijving en afweging van de alternatieven te betrekken.

Reactie: In het onderzoek behorend bij het planMER worden de effecten op natuur- en stiltegebieden meegenomen. Het gaat hierbij onder andere om effecten van stikstofdepositie en geluid op Natura 2000-gebieden en NNN-gebieden waar een externe werking voor geldt. Ook wordt naar stiltegebieden gekeken.

3. *Economische betekenis recreatiesector: Vanwege de natuur en de rust worden de noordelijke Hondsrug, de kop van Drenthe en het aangrenzende gebied in Groningen gekenmerkt door een relatief hoge dichtheid aan recreatiebedrijven zoals campings, B&B's, hotels, vakantieparken, watersportbedrijven, restaurants, etc. De recreatieve sector wordt extra benadeeld door verstoring van de rust t.g.v. het geluid van F-35-jachtvliegtuigen.*

Wij verzoeken u om nauwkeurig in kaart te brengen hoeveel recreatiebedrijven er in de wijde omgeving van Eelde zijn. Wij vragen u om de economische effecten en andere belangen (e.g. werkgelegenheid) van deze sector te expliciteren en te betrekken in de beschrijving en afweging van de alternatieven.

Reactie: Het doel van het planMER is om alternatieven gelijkwaardig te vergelijken op velerlei effecten van de fysieke leefomgeving. Hierbij wordt ook gekeken naar de impact op recreatie. Hierbij wordt uitgegaan van openbare databases die het Rijk tot zijn beschikking heeft. Hierbij is gekeken naar grotere recreatiegebieden en -zones. Er is geen uitsplitsing gemaakt per bedrijf. Op hoofdlijnen kan dan ook iets gezegd worden over de economische impact.

4. *Effecten op gezondheid onder meer voor mensen met een (verstandelijke) beperking: De noordelijke Hondsrug, de kop van Drenthe en het aangrenzende gebied in Groningen worden gekenmerkt door een relatief hoge dichtheid aan zorginstellingen en ziekenhuizen, onder meer voor mensen met een beperking. Deze bevolkingsgroep ervaart extra stress en angst t.g.v. het geluid van F-35-jachtvliegtuigen. Wij verzoeken u nauwkeurig in kaart te bren-*

gen hoeveel zorginstellingen, zieken, mensen met een (verstandelijke) beperking en psychische problemen in de wijde omgeving van Eelde aanwezig zijn en hoeveel mensen in zorginstellingen en ziekenhuizen verblijven.

KD:Ambtelijke leiding
DIRECTORAAT-GENERAAL
BELEID

Datum
5 september 2024

We vragen u om expliciet aan te geven welke stress en angst deze groep gaat ervaren t.g.v. oefenen met F-35's op Eelde en de uitkomsten expliciet te betrekken in de beschrijving en afweging van de alternatieven.

Reactie: Zoals bij vraag 1 is aangegeven worden de effecten op deze specifieke functies binnen de hoogste geluidklassen in beeld gebracht.

5. *Effecten openluchtrecreatie: De laagveengordel in de kop van Drenthe wordt ook wel Groeningen genoemd. Het gebied wordt gekenmerkt door een - zelfs voor Nederland - zeer groot oppervlak aan meren, plassen, beken en vaarten, etc.. (Zuidlaardermeer, Foxholstermeer, Tusschenwater, 't Roegwold (Borgmeren, Woldmeer, etc.), Hunzedal, Marumerlaagte, Drentsche Aa, Sassenheim, Paterswoldsemeer, Leekstermeer, De Onlanden, Westerpolder). Naast de natuurwaarden van deze natte landschapselementen trekken deze meren, plassen, beken en vaarten duizenden dag- en verblijfsrecreanten om te zwemmen, te vissen, te zeilen en voor andere watersporten. Deze mensen recreëren in de openlucht en ervaren extra overlast t.g.v. het geluid van F-35-jachtvliegtuigen.*

Wij verzoeken u nauwkeurig in kaart te brengen hoeveel natte landschapselementen in de wijde omgeving van Eelde aanwezig zijn en hoeveel dag- en verblijfsrecreanten overlast gaan ervaren van het oefenen met F35's vanaf Eelde. Wij vragen u om dit expliciet te betrekken in de beschrijving en afweging van de alternatieven.

Reactie: De effecten op recreatie worden op basis van landelijke openbare data over de dichtheid van recreatiegebieden in beeld gebracht. Op basis van deze informatie wordt ook voor Eelde (net als voor de andere onderzochte luchthavens) de impact op recreatie in beeld gebracht. Hierbij wordt dus niet specifiek naar de natte landschapselementen gekeken.

6. *Effecten op woningbouwtaakstelling in de regio Groningen-Assen: In het gebied rond Eelde werken de provincies Groningen en Drenthe en 7 gemeenten samen in het 'Stedelijk netwerk Regio Groningen-Assen'. De regio en het Rijk werken samen aan het NOVEX-ontwikkelperspectief dat voorziet in het bouwen van 36.000 woningen en het creëren van 28.000 extra arbeidsplaatsen in de regio voor 2040.*

Wij verzoeken u nauwkeurig in kaart te brengen wat de effecten zijn van het oefenen met F35's in dit gebied op het NOVEX-ontwikkelperspectief en dit expliciet te betrekken in de beschrijving en afweging van de alternatieven.

Reactie: De effecten op (toekomstige) woningbouw is onderdeel van het beoordelingskader. Hierbij wordt gekeken naar de omgevingsvisies van de betreffende gemeenten en de NOVEX-gebieden.

7. *Effecten maneges en paardenhouders De noordelijke Hondsrug, de kop van Drenthe en het aangrenzende gebied in Groningen worden gekenmerkt door veel natuurschoon. Dit heeft er onder meer toe geleid dat er een relatief groot aantal maneges, paardenhouders en paardenfokkers in het gebied gevestigd zijn. Paarden zijn vluchtdieren die op hol slaan van het geluid van F-35-jachtvliegtuigen. Hierdoor ontstaan voor paard, ruiters en de omgeving gevaarlijke situaties.*

KD:Ambtelijke leiding
DIRECTORAAT-GENERAAL
BELEID

Datum
5 september 2024

Wij verzoeken u nauwkeurig in kaart te brengen hoeveel maneges, paardenhouders en paardenfokkers in de wijde omgeving van Eelde aanwezig zijn, alsmede de mogelijke gevolgen voor deze sector en de uitkomsten hiervan expliciet te betrekken in de beschrijving en afweging van de alternatieven.

Reactie: Vanuit de zienswijzen op de notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) is verzocht de impact op dieren, waaronder maneges, paardenhouders en paardenfokkers mee te nemen. Dit wordt dan ook meegenomen als beoordelingscriterium. Hierbij wordt wel opgemerkt dat vooralsnog gewerkt wordt met de dichtheid per gemeente. Defensie is met het ministerie van LNV in gesprek of hiervoor gedetailleerdere (openbare) informatie te raadplegen is.

Zodra het planMER gereed is zal deze tegelijkertijd met de Ontwerp Nationale Beleidsvisie Ruimte voor Defensie formeel ter inzage worden gelegd. Dit gebeurt naar verwachting begin 2025 (medio maart). Deze formele terinzagelegging geeft u (en anderen) dan - voordat de Nationale Beleidsvisie definitief wordt - nog de kans om een formele zienswijze in te dienen op zowel het planMER als de ontwerp Nationale Beleidsvisie.

Ik hoop dat uw vragen hiermee naar afdoende tevredenheid zijn beantwoord, ook vanuit uw gedachte dat de punten waarin de omgeving Eelde verschilt van andere locaties hiermee voldoende scherp in beeld komen in het planMER.

Hoogachtend en met vriendelijke groet,

Kolonel R.S. Hemmelder
Programma-manager NPRD